

УДК 338.24:005.336.3:378

О. В. Родіонов,

к. е. н., ст. викладач каф. економіки підприємства та управління трудовими ресурсами,
Луганський національний аграрний університет

АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ТА ОСВІТНЬОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

A. Rodionov,

candidate of economic Sciences, senior lecturer of Department. Business Economics and human resources management
Lugansk national agrarian Universit

THE ANALYSIS OF THE FORMATION OF HUMAN AND EDUCATIONAL POTENTIAL OF THE REGIONS OF UKRAINE

У статті наведено результати аналізу процесів формування кадрового та освітнього потенціалу регіонів України. Побудовано інтегральну регресійну модель залежності чисельності прийнятих студентів за денною формою навчання від групи факторів.

In the article the results of analysis of processes of development of processes of forming of skilled and educational potential of regions of Ukraine. The integral regressive model of dependence of quantity of the accepted students is built on the daily form of teaching from the group of factors.

Ключові слова: кадровий потенціал, освітній потенціал, управління, розвиток, аналіз.
Key words: skilled potential, educational potential, management, development, analysis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аналітичне дослідження процесів формування кадрового та освітнього потенціалу регіонів України визначило наявність невідповідностей між кількісними характеристиками розвитку вищої освіти і процесами економічного, інноваційного та соціального розвитку країни. Зовнішнім проявом цих невідповідностей є стагнаційне зростання ВВП, підвищення соціальної напруги та уповільнення інноваційного розвитку при двократному збільшенні кількості ВНЗ і трикратному збільшенні кількості студентів в Україні. Визначення чинників, що обумовлюють такого роду становище, яке триває протягом достатньо великого проміжку часу, потребує аналізу процесів розвитку системи вищої освіти. Інакше кажучи, виходячи з положень концепції економіки знань, визначення чинників, що обумовлюють настання зовнішніх наслідків у вигляді певного стану економічного, соціального, інноваційного розвитку країни, потребує аналізу внутрішнього середовища системи вищої освіти. У цьому випадку, встановлення потребують економічні закономірності, особливості та процеси розвитку си-

стеми вищої освіти в Україні, які, як наслідок, обумовлюють відсутність позитивного (або навіть наявність деструктивного) впливу на соціально-економічний розвиток України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У науковій літературі достатньо велику увагу приділено питанням економіки та управління в сфері формування кадрового та освітнього потенціалу регіонів України. Авторами досліджено досить широке коло теоретичних та методичних питань, зокрема і в частині аналітичного інструментарію, передбачуваного для засосування при дослідженні процесів розвитку вищої школи. З цього приводу на увагу заслуговують праці Л. Антошкіної [1], Т. Боголіб [2], Н. Верхоглядової [3], О. Грішної [4], Б. Данилишина [5]. У подальшому актуальним є удосконалення методичного інструментарію дослідження процесів розвитку системи вищої освіти України в контексті управління її якістю з метою вивчення кількісних закономірностей, що склалися в цій сфері протягом останніх років.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є проведення аналізу процесів формування кадрового та освітнього потенціалу регіонів України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Результати аналітичного дослідження кількісних характеристик розвитку системи вищої освіти та державного управління нею, спрямованого на діагностику якості послуг вищої школи в масштабах України, надають можливість зробити низку узагальнюючих висновків:

— стрімке зростання контингенту студентів ВНЗ III—IV рівнів акредитації протягом 1990—2005 рр. пов'язано із розвитком платних послуг вищої освіти. Наявність значного попиту на освітні послуги обумовило появу широкої мережі приватних ВНЗ;

— найбільшу частку ринку платних послуг вищої освіти займають державні ВНЗ (76 % усіх студентів контрактної форми). Це визначає більш високу оцінку споживачами якості та привабливості послуг вищої освіти державних ВНЗ. Приватні ВНЗ більш залежні від кон'юнктури ринку освітніх послуг та у більшості регіонів мають низький попит на свої послуги;

— регіональний розподіл студентського контингенту, а також контингенту студентів ВНЗ за формами власності надав можливість визначити, що в різних регіонах існує різний рівень привабливості послуг вищої освіти. Окремі регіони (міста Київ та Харків) залучають на навчання значно більшу кількість студентів у порівнянні з іншими. Така ж ситуація складається і з ВНЗ приватної форми власності (високі результати демонструють приватні ВНЗ міст Києва, Запоріжжя, Полтави);

— аналіз розподілу кадрів вищої кваліфікації у ВНЗ по регіонах та формах їх власності, а також динаміки підготовки таких кадрів, визначив наявність переваг у кадровому забезпеченні ВНЗ тих регіонів, в яких було досягнуто більш високі кількісні показники залучення студентів. Що визначає суттєвий вплив ключових характеристик ПВС на якість послуг, та відповідно — ринкові позиції ВНЗ;

— значного впливу на якість та привабливість послуг вищої освіти завдає матеріально-технічне забезпечення ВНЗ, зокрема лабораторними та навчальними приміщеннями, гуртожитками, інфраструктурними об'єктами, організацією громадського харчування в ВНЗ [3; 5];

— достовірність сформульованих висновків відносно суттєвого впливу на якість та привабливість освітніх послуг з боку кадрового та матеріально-технічного забезпечення ВНЗ, а також престижності та статусу регіональних систем вищої освіти було перевірено за допомогою розрахунку коефіцієнтів кореляції між кількістю залучених до навчання студентів та складом ПВС, елементів матеріально-технічного забезпечення ВНЗ регіонів та кількістю студентів на 10000 населення. Отримані коефіцієнти знаходилися в інтервалі [0,98; 0,99].

Дослідження окремих особливостей, закономірностей та процесів розвитку системи вищої освіти визначило наявність низки факторів, що завдають впливу на якість послуг вищої школи. З метою оцінки ступеню їх впливу та аналізу цих значень в динаміці, було побудовано відповідні кореляційно-регресійні моделі з використанням даних 2009—2013 рр. Розрахунки проводилися на матеріалах даних статистики регіонів України. У якості результуючого показника, який було визначено як узагальнюючий та такий, що найбільш адекватно характеризує рівень якості послуг, що надаються, було обрано чисельність прийнятих на початковий цикл навчання студентів за денною формою навчання. Вибір цього показника обумовлюється припущенням, що при виборі місця навчання абітурієнт перш за все здійснює власну суб'єктивну оцінку якості послуг, які він в перспективі отримає.

В основу цього етапу аналітичного дослідження було покладено гіпотезу, що на рівень якості послуг вищої освіти (проявом якого є кількість студентів, яких вдалося залучити до ВНЗ) впливають наступні фактори: забезпеченість ПВС вищої кваліфікації (кандидати та доктори наук), статус ВНЗ (університет, академія чи інститут), забезпеченість ВНЗ власними учбово-лабораторними приміщеннями, наявність можливості отримати направлення на роботу, організація громадського харчування, доступність поселення до гуртожитків, забезпеченість ВНЗ бібліотечним фондом [2; 4]. Відмітимо, що враховуючи ранішевстановлені несприятливі демографічні тенденції, іншим додатковим фактором, який також враховувався при розрахунках, було обрано чисельність учнів, які закінчили загальноосвітню школу у відповідному році в відповідному регіоні. Використання цього показника, окрім іншого, мало за мету перевірку адекватності вибору чисельності прийнятих студентів як індикатор рівня якості послуг вищої освіти. Це обумовлюється тим, що за наявності тісного зв'язку та

високого рівня впливу чисельності випускників на кількість прийнятих студентів в окремому регіоні, можливо було б стверджувати про неадекватність вибору результуючого показника регресії, бо з цього випливало, що вибір місця навчання обумовлюється меншою мірою рівнем якості освітніх послуг, а більшою мірою — близьким місцем розташування ВНЗ.

У таблиці 1. наведено розрахункові моделі залежностей за досліджуваний період та інтегральну модель, що складається з усереднених аргументів. Наведені дані надають можливість у динаміці прослідкувати зміну ступеня впливу окремих факторів на рівень якості послуг вищої освіти та оцінити їх середню впливовість у довгостроковому періоді.

Виходячи з результатів аналізу даних, наведених у таблиці 1, нами було сформульовано низку узагальнюючих висновків:

— розрахунок кореляційних залежностей між результуючим показником (чисельністю прийнятих студентів) та значеннями індикаторів факторів впливу визначило досить тісний зв'язок із кожним з факторів у кожному з аналізованих років (коефіцієнти знаходилися в проміжку [0,95; 0,99]). Виключенням у цьому випадку є лише чисельність випускників загальноосвітніх шкіл у відповідних роках (коефіцієнти знаходилися в проміжку [0,59; 0,61]). Що підтверджує адекватність вибору результуючого показника побудованої регресійної моделі;

— протягом досліджуваного періоду (2009—2013 рр.) спостерігається суттєве поступове зниження впливовості показника статусності ВНЗ на чисельність прийнятих студентів.

Таблиця 1. Параметри регресійних моделей залежності чисельності прийнятих студентів за денною формою навчання від групи факторів (2006—2010 рр.)

	2009	2010	2011	2012	2013	2009–2013
Y-перетин	594,24	1981,29	-13,71	298,5	1293,38	830,74
Змінна X 1	4,69	4,95	1,59	2,11	2,76	3,22
Змінна X 2	-0,001	0,01	0,02	0,02	0,02	0,01
Змінна X 3	1455,63	456,96	489,69	282,87	-264,43	484,14
Змінна X 4	-0,2	-0,16	-0,05	-0,03	-0,01	-0,09
Змінна X 5	2,3	1,14	0,25	0,24	0,25	0,84
Змінна X 6	0,5	0,59	-0,28	0,21	0,03	0,21
Змінна X 7	-0,19	-0,24	0,06	-0,05	-0,13	-0,11
Змінна X 8	-0,002	-0,002	-0,001	-0,001	0,0001	-0,001
Змінна X 1	Кількісний склад ПВС вищої кваліфікації					
Змінна X 2	Забезпеченість лабораторними та навчальними приміщеннями					
Змінна X 3	Кількість університетів в регіоні					
Змінна X 4	Чисельність учнів, які закінчили загальноосвітню школу в відповідному році					
Змінна X 5	Чисельність випускників які отримали направлення на роботу в відповідному році					
Змінна X 6	Чисельність місць у підприємствах громадського харчування при ВНЗ					
Змінна X 7	Чисельність студентів, які потребують поселення до гуртожитків					
Змінна X 8	Загальний книжковий фонд бібліотек при ВНЗ					
Роки	Регресійні моделі залежності					
2009	$y=4,69x_1-0,001x_2+1455,63x_3-0,2x_4+2,3x_5+0,5x_6-0,19x_7-0,002x_8+594,24$					
2010	$y=4,95x_1+0,01x_2+456,96x_3-0,16x_4+1,14x_5+0,59x_6-0,24x_7-0,002x_8+1981,29$					
2011	$y=1,59x_1+0,02x_2+489,69x_3-0,05x_4+0,25x_5-0,28x_6+0,06x_7-0,001x_8-13,71$					
2012	$y=2,11x_1+0,02x_2+282,87x_3-0,03x_4+0,24x_5+0,21x_6-0,05x_7-0,001x_8+298,5$					
2013	$y=2,76x_1+0,02x_2-264,43x_3-0,01x_4+0,25x_5+0,03x_6-0,13x_7+0,0001x_8+1293,38$					
2009–2013	$y=3,22x_1+0,01x_2+484,14x_3-0,09x_4+0,84x_5+0,21x_6-0,11x_7-0,001x_8+830,74$					

Такі дані отримано на основі результатів розрахунків, які здійснювалися по кожному з років, у ході яких оцінювалася залежність прийнятих до навчання студентів у регіоні від кількості університетів у ньому (через те, що університет є вищим статусом ВНЗ, який обумовлюється відповідним чисельним складом ПВС вищої кваліфікації, кількістю напрямів

підготовки та спеціальностей, науковою діяльністю, матеріально-технічним забезпеченням та ін.). Як наслідок, слід відмітити, що якщо у 2009 р. при збільшенні в регіоні значення кількості університетів на 1%, чисельність прийнятих студентів збільшувалася на 1455%, то протягом п'яти років така пряма та суттєва залежність ставала слабкішою і у 2013 р. набула зворотнього характеру. Виходячи з того, що зниження чисельності прийнятих студентів та їх загальної кількості по регіонах України протягом 2009—2013 рр., у відносному вимірі, має рівномірний розподіл по регіонах, слід зробити висновок про те, що споживачі освітніх послуг знижують свої оцінки статусних ВНЗ (університетів зокрема) та надають перевагу іншим ВНЗ з порівняно нижчою вартістю навчання. Інакше кажучи, споживачі не керуються офіційно визнаними критеріями оцінки статусності ВНЗ та якості послуг, які надаються ними;

— наявність ПВС вищої кваліфікації також завдає все меншого впливу на кількість прийнятих до навчання студентів. Виходячи з цього, зростання кількості кандидатів та докторів наук, які працюють у вищій школі, не завдає впливу на прийняття рішення відносно вибору ВНЗ абітурієнтами. Незважаючи на достатньо високу, пряму (таку, що має максимізуєчий характер) впливовість зазначеного фактора на прийом студентів, вона знижується, що є свідченням низької оцінки кваліфікаційних характеристик ПВС вищої кваліфікації з боку абітурієнтів та студентів. Тобто забезпеченість ПВС вищої кваліфікації не є гарантією отримання освітніх послуг належної якості, яка відповідає запитам споживачів;

— зростанням впливу характеризується кількість випускників шкіл у відповідних роках. Зазначена тенденція підтверджує висновки про зниження впливовості статусних ВНЗ на рівень прийому абітурієнтів, при цьому, в даному випадку мова йде про статусні ВНЗ освітянських центрів (міста Харків, Київ, Львів). Виходячи з цього, студенти нижче оцінюють переваги навчання в межах крупних регіональних освітніх систем зі статусними університетами, пов'язуючи своє працевлаштування з отриманням диплому про вищу освіту в своєму регіоні;

— загально низьким рівнем впливовості характеризується фактор забезпеченості ВНЗ власними навчально-лабораторними приміщеннями, хоча значення цього впливу протягом 2009—2013 рр. зростає. Це свідчить про те, що кількісні характеристики навчально-лабораторного фонду приміщень ВНЗ, попри їх нестачу, мають значно менший вплив у порівнянні

із його якісними характеристиками. У цьому випадку, споживачі визначають більш впливовим фактором якісний стан приміщень та лабораторної бази ВНЗ;

— одним з найбільш важливих індикаторів рівня якості вищої освіти у 2009 р. була чисельність випускників, які отримали направлення на роботу. В даному випадку розрахунки показували, що абітурієнти орієнтувалися на працевлаштування випускників ВНЗ відповідного року. Однак протягом аналізованого періоду, впливовість даного показника знизилася у 9 разів. Що є свідченням, по-перше, зниження якості роботи ВНЗ у напрямі працевлаштування випускників, по-друге, зниження оцінок кваліфікаційних та компетентнісних характеристик випускників роботодавцями, по-третє, зниження оцінок якості працевлаштування випускників абітурієнтами (абітурієнти не хочуть працевлаштовуватися так, як випускники відповідного року);

— зниженням також характеризується впливовість показника чисельності місць у підприємствах громадського харчування при ВНЗ. Зазначена тенденція обумовлюється, по-перше, розвитком мережі підприємств громадського харчування при ВНЗ та біля них, по-друге, знов таки, якісними характеристиками цих місць (мається на увазі якість харчування та обслуговування). Підтвердженням цього є розрахунки коефіцієнтів забезпеченості місцями у підприємствах громадського харчування при ВНЗ у 2013 р., які у більшості регіонів є незадовільними.

— мінімізуючий вплив чисельності студентів, які потребують поселення до гуртожитків протягом 2009—2013 рр. має стійку тенденцію до зменшення. Зазначену тенденцію слід розглядати в комплексі із даними про те, що абсолютне значення чисельності студентів, які потребують поселення до гуртожитків в аналізованому періоді є стабільним. Таким чином, незважаючи на стійку нестачу місць у гуртожитках, це перестає бути дестимулюючим фактором у прийнятті рішення про вибір ВНЗ для навчання. Інакше кажучи, нестача місць в гуртожитках завдає все меншого впливу на рівень якості освітніх послуг ВНЗ. Це є свідченням якісних характеристик гуртожитків ВНЗ, реальний стан приміщень яких, навіть за умови повної відповідності кількості місць існуючій потребі, оцінюється студентами на низькому рівні, та у сучасних умовах вже навіть не розглядається у якості чинника при виборі ВНЗ, а є об'єктивно існуючим фактором;

— забезпеченість ВНЗ бібліотечним фондом має низький вплив на рівень якості послуг вищої освіти. При цьому зазначена тенденція є стабільною протягом усього аналізованого періоду. З цього можливо зробити висновок, що у сучасних умовах значно більш важливим джерелом науково-методичного та інформаційного забезпечення навчального процесу є електронні матеріали, ресурси мережі Internet та локальні університетські ресурси. Як наслідок, перспективним напрямом підвищення рівня якості послуг вищої освіти, значною мірою обумовлюється забезпеченістю навчального процесу електронними ресурсами та відповідними технічними приладами (комп'ютери, програмне забезпечення, цифрові комунікації та комп'ютерна периферія).

ВИСНОВКИ

Аналіз процесів формування кадрового та освітнього потенціалу регіонів України визначив, що існує низка факторів, які визначають рівень якості вищої освіти, основними з яких є забезпеченість ВНЗ ПВС вищої кваліфікації, матеріально-технічне забезпечення (фонд лабораторних та навчальних приміщень, ІТ-засоби та електронні джерела науково-методичного та інформаційного забезпечення), додаткові послуги студентам (організація громадського харчування, надання місць у гуртожитках, працевлаштування). При цьому, характер впливу цих факторів свідчить про те, що послуги вищої освіти (маються на увазі окремі освітні програми окремих ВНЗ), які за своїм змістом та характером є достатньо нестандартними, втрачають свою ідентичність на ринку. З року в рік, результати вступних компаній свідчать про те, що зазначені послуги набувають уніфікованого характеру, при цьому, основними результатом стають не отриманий рівень компетенцій та кваліфікацій за рахунок залучення кадрового та матеріально-технічного забезпечення, а диплом про вищу освіту. У цьому випадку, в умовах скорочення чисельності абітурієнтів в середньостроковій та довгостроковій перспективі, актуальним питанням стає формування ідентифікуючих ВНЗ на ринку освітніх послуг конкурентних переваг. На наш погляд, зазначені переваги, умовно інтегруються в категорії якості освітніх послуг ВНЗ, що цілком відповідає їх раніше сформульованій дефініції. Іншим важливим питанням є те, що виходячи з доктринальних положень Болонського процесу, конкурентна та якісна система вищої освіти складається з конкурентоспроможних ВНЗ, які надають якісні освітні послуги. Як наслідок,

важливішим з питань у сфері управління якістю вищої освіти в Україні, постає формування систем управління якістю на рівні окремих ВНЗ, які незважаючи на свої характерні відмінності (обумовлені галузевою специфікою, корпоративною культурою, традиціями, регіональними особливостями), у сукупності, стануть елементами конкурентоспроможної та якісної системи вищої освіти України.

Література:

1. Антошкіна Л.І. Економіка вищої освіти: тенденції та перспективи реформування: монографія / Антошкіна Л.І. — К.: Видавничий дім "Корпорація", 2005. — 368 с.
2. Боголіб Т.М. Фінансування освіти за кордоном / Т.М. Боголіб // Фінанси України. — 2005. — № 8. — С. 132—139.
3. Верхоглядова Н.І. Управління конкурентоспроможністю вищої освіти в процесі формування людського капіталу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.02.03 "Організація управління, планування і регулювання економікою" / Н.І. Верхоглядова. — Дніпропетровськ, 2005. — 32 с.
4. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки: монографія / О.А. Грішнова. — К.: Знання, 2001. — 246 с.
5. Данилишин Б. Інноваційна модель економічного розвитку: роль вищої освіти / Б. Данилишин, В. Куценко // Вісник НАН України. — № 9. — 2005. — С. 26—35.

References:

1. Antoshkina, L. I. (2005), *Ekonomika vyschoi osvity: tendentsii ta perspektyvy reformuvannia* [Economics of higher education: trends and prospects for reform], "Korporatsiia", Kyiv, Ukraine.
2. Boholib, T. M. (2005), "Funding education abroad", *Finansy Ukrainy*, vol. 8, pp. 132—139.
3. Verkhohliadova, N.I. (2005) *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu vyschoi osvity v protsesi formuvannia liuds'koho kapitalu*, [Management of competitiveness of higher education in the process of human capital formation] Dnipropetrov'k, Ukraine.
4. Hrishnova, O. A. (2001), *Liuds'kyj kapital: formuvannia v systemi osvity i profesijnoi pidhotovky* [Human capital: the formation of the system of education and training], *Znannia*, Kyiv, Ukraine.
5. Danylyshyn, B. and Kutsenko V. (2005), "The innovative model of economic development: the role of higher education", *Visnyk NAN Ukrainy*, vol. 9, pp. 26—35.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2014 р.